

BARÁTH TIBOR

Háy János: Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom

Európa, 2019

kritika

BARÁTH TIBOR (1996) Székesfehérvár

Háy János idén megjelent irodalomtörténete – egyelőre fogadjuk el ezt a műfaji megjelölést, hamarosan pontosítok rajta – egy kedvelt író munkája, amelyet megtámogatott a kiadó átgondolt reklámstratégiája, ennek köszönhetően az irodalmi köztudatban már jóval a megjelenés előtt érdeklődés övezte, és az eladásokat tekintve sem vallott szégyent. Tehát egyrészt az idei év sikerkönyvei közé tartozik. Másrészt komoly vitákat gerjesztő mű, eleget Margócsy István vagy Arató László bírálataira, illetve Háy János ezekre adott válaszára utalunk. A szöveg engem is intenzív gondolkodásra készítet(ett), és ellentmondásos érzelmeket ébresztett bennem: bizonyos szempontból remekműnek tartom, minden magyar szakos egyetemista és gyakorló tanár számára „kötelező” olvasmány, amelyet a középiskolások is haszonnal forgathatnak, más szemszögből vannak komoly hiányosságai, érdemes lett volna a súlypontokat átgondolni, és nem a szerzők személyére helyezni a fő hangsúlyt.

Mint fentebb említettem, a *Kik vagytok ti?* nem nevezhető egyértelműen irodalomtörténetnek. A mű elsősorban a szerzőkre összpontosít, a magyar irodalmi kánon jelentős alkotóit szeretné jobban megérteni, amivel nincs is probléma, egy irodalomtörténeti munka sokféle módon megírható, helyezhetjük a hangsúlyt a művekre, az irányzatokra, a társadalmi háttérre, a nyelvszemléletre vagy bármi egyéb-re. A tényszerű, távolságtartó szemléletet Háy alapvetően kerüli, mindvégig érezhető az alkotókhoz való szubjektív viszonyulása, de ez még nem ok arra, hogy ne tekintsük művét irodalomtörténetnek, ugyanis esszészzerűsége és az a tény, hogy egy szépíró vizsgálja irodalmi hagyományainkat, megengedi a szubjektívabb viszonyulást, olvasmányosabbá teszi a szöveget. A történelmi, művészeti vagy társadalmi kontextusok több esetben vázlatosak (bár találunk komoly ellenpéldákat is, mondjuk, a Bródyról vagy a Kaffkáról szóló fejezetekben), ami olyan szempontból problémás, hogy a teljes korszakokat és irodalmon kívüli hatásokat is annyiban ismerjük meg, amennyiben

Háy azt szükségesnek látja, holott a megértést erősen segíthetik az ilyenfajta háttérismeretek. De a másik fő problémám – amelyekre például a Weöres Sándorról vagy a magyar népdalról szóló fejezet rácsófol –, hogy Háy János mellékesen kezeli az irodalmi fejlődés nyomon követését, a hatások, beszédmódok, világképek alakulásait, és az egyes életművek párbeszédbe hozása is hagy némi hiányérzetet. Ennek ellenére a szerzőnek van állandó szempontja, a mai olvashatóság és befogadhatóság, míg a mű legfőbb vezérfonalának az esztétikai értékeléseket tartom.

A *Kik vagytok ti?* eddigi recepciójában fontos kérdésnek tűnik az irodalomoktatásban való használhatóság. Véleményem szerint a mű nem tankönyv ugyan, de vannak tankönyvbe illeszthető részei, zseniális például a *Petőfi Sándor keletkezése* alcímmel bíró *Hol volt, hol nem volt*, amely a Petőfi-életrajz és -kultusz minden lényegesebb elemét tartalmazza, nyelvhasználata és tárgyalásmódja miatt pedig feltehetően sikeresebb lenne a hivatalos tankönyvi Petőfi-ismertetéseknél. Ugyanígy pozitívan értékelem a Zala Györgyről, Erdély Miklósról vagy Víg Mihályról szóló fejezetet, mert ezek teret nyitnak az irodalomról és kánonról való nyitottabb gondolkodás felé (egy ilyen jó példa után a diákok elgondolkozhatnak, vajon kedvenc slammerük vagy zenészüik hogyan értékelhető át, köthető-e irodalmi előzményekhez), és emlékeztetnek arra, hogy az irodalomtörténet nemcsak az irodalom, hanem a kultúra egy adott részének története, amelyből nem hagyható el más kulturális összetevők tekintetbevétele. Természetesen a szubjektív szerzői portrék a biográfiai én előtérbe kerülése és a novellisztikus részletek révén az oktatásban való használatot gyengítik, de a fő probléma az, hogy az olvasó, a diák nem kerül közelebb a művekhez Háy könyve által. Emiatt pedig joggal szomorkodhat minden olvasó, mert a szerző több esetben is közlésez kisebb olvasatokat és értelmezéseket, amelyek a szöveg legerősebb részeivé válnak. Érzékenységük és egyediségük alapján kü-

lön kiemelném az Ady- és József Attila-versekhez kapcsolódó meglátásokat vagy a *Színek és évek* bravúros mikroelemzését, illetve a Weöres Sándor költészetéről írt ismertetést, amely a weöresi mítoszértelmezésről vagy álarcoskodásról értékes gondolatokat rejt magában. Ezek a részek egy tudományos kutatás vagy iskolai elemzés segítőivé, forrásaivá válhatnak. Nem tudom, Háy János tervez-e még irodalomtörténetet érintő munkába belefogni, de ha igen, remélem, egy elemzésekkel teli tanulmánykötettel jelentkezik legközelebb.

Ha nem kezelhetjük a *Kik vagytok ti?* című művet sem irodalomtörténetként, sem tankönyvként (holott mindkét területhez hozzászól), önként adódik a kérdés: milyen műfajt képvisel a könyv? A magam egyrészt elfogadom a szerző meghatározását, miszerint életnovellákat írt, amelyek az egyes alkotók szobrát (azaz egyfajta értelmezésüket és egysíkú megítéléseiket, mint például „Petőfi a forradalmár költő”, „Móricz a társadalmi író”) lerombolja, és egy hús-vér alkotót állít velük szembe, azaz Háy írásai értelmezhetőek kultuszrombolásként – írói célkitűzése az, hogy ne szobrokként, hanem embereként tekintsünk kánonunk nagyjaira. „Ne nyúlj hozzá, forró, jut eszembe, amit anyám mondott, amikor amit én mondtam, amikor valamelyik gyerekem. De hozzányúlok, mert irtózom a kultuszoktól. A kultusz nem más, mint az eleven mű temetője.” Ezen túl a *Kik vagytok ti?* az olvasóból kiváltja azokat a kérdéseket, hogy: Mi az irodalom? Mi a remekmű? Mi a jó irodalom? Mennyiben fontos a szerző személye? Mennyiben szólítanak meg minket ma a szövegek? Emiatt a mű tekinthető egy hosszú gondolatfolyamnak, amely esztétikai és irodalomelméleti kérdéseket felvetve, a könyv meghatározásával élve „újraélesztő” szándékkal gondolkodik és gondolkodtat el minket, fő célul az irodalom és az alkotó személyének, az alkotó és a mű kapcsolatának jobb megértését tűzve ki.

Minden hibája ellenére, amelyet a kritikusok (köztük én is) eddig felrítottak a szerzőnek, ez egy sikeres vállalkozásnak tekinthető, bizonyos, hogy nagyobb ismertségre tesz szert, és a közgondolkodásba is beszüremkedhet, ami előnyt – és felelősséget – jelent a könyv számára a szaktudományos munkákkal szemben. Ezért dicsérendő – bár egy szépíró esetében ezen nem lepődhetünk meg – az a nyelv, amelyen Háy megszólal, hiszen a köznyelvhez közel álló, de mégis választékos és a szükséges mértékig tudományos nyelv leküzdí az akadékoskodást, amelyet több szaktudományos és kiváló munka nem tudott: hidat ver az átlagolvasóig, nemcsak a szaktudományos közösség tudja értékelni, hanem bárki. A humor, az irónia, a pletyka és a személyes

élmények megjelenítése, nem beszélve a különböző, irodalmi szempontból is értékelhető műfajok megjelenéseiről, mint a novella (*Morzsamagyarok hazája*), a körözés (*Wanted*), a jelentés (*Jelentés Kassák Lajos megfigyeltről*) vagy a vádirat (*Vádirat. Szabó Lőrinc*), olvasmányossá teszik a könyvet, az olvasó nem egy merőben elméleti szöveggel találkozik, hanem egy intellektuális kalandozással, ami nem utolsósorban szórakoztató. Ugyan, ki ne mosolyodna el az ehhez hasonló mondatokon: „Mindig a tiétek volt [Magyarország], soha nem bitorolták hivatalok, ahol rossz alkimisták ügködnek, olyanok, akik aranyat kevernek acéllal, vasat a Wass-sal, Józsefet Attilával.” Ilyen szempontból, véleményem szerint, valahová Beöthy Zsolt és Szerb Antal irodalomtörténetéhez kapcsolhatjuk a művet, és bár a *Kik vagytok ti?* kellőképpen egyéni vállalkozás, azért a népszerűsítési szándékot, a szubjektívabb megszólalásmódot felhozhatjuk közös jellemzőként.

Nyilvánvalóan nem hagyható figyelmen kívül maga a kánon, talán fontosabb is ez esetben, mint más irodalomtörténetek kapcsán, tekintve, hogy Háy nem az irodalom belső folyamataira, beszédmódváltásaira helyezi a hangsúlyt, hanem a szerzői énrre. Be kell vallanunk, hogy hiányoznak nagy alkotók mind a régi (például Zrínyi Miklós, Faludi Ferenc), mind a klasszikus (akár Kölcsey és a Kisfaludyak), mind a modern (mondjuk, Vajda János, Krúdy Gyula) irodalmunkból. Ezzel szemben bekerülnek a kánonba olyan alkotók, akik nem irodalommal foglalkoznak (Zala György és Víg Mihály), vagy perifériára kerültek (Erdély Miklós és a népdalok). Egyszerre figyelhető meg tehát a szűkítés és a bővítés, a kánonba kerülés oka pedig teljes mértékben szubjektívnek látszik. A bővítés szempontjából pozitívan értékelhetjük Háy eljárását, felüldítő a népdalokról és a magyar avantgárdról ilyen jó minőségű szövegeket kapni, a dalszövegírás és a képzőművészet irányába való elmozdulás pedig megteremti annak lehetőségét, hogy a kulturális életteret, például Zala György idejének átlagos művészsorsát vagy a dalszövegírás irodalmi szempontú értelmezhetőségét is felvázolhassa, hogy a kánont nyitottabbá tegye, irodalmunkat pedig gazdagabbá. Úgy vélem, a szubjektív válogatás a szerző joga, ezért nem kérhetjük rajta számon, hogy például a középiskolai kánont tekintse mérvadónak, és annak igényeit elégítse ki, mégis gyengíti ezt az irodalomképet, hogy a Nemes Nagy-féle líra vagy az Ottlikra és Mészölyre jellemző elbeszéléstechnikák, illetve prózaművészetük nem kerül tárgyalásra. Főként azért, mert a szerző több esetben is reflektál saját korára, és a művek, alkotói eljárások kortárs irodalom felőli olvasata vagy értékelése sem távoli tőle, márpedig a kortárs

irodalomnak nemcsak a Nyugat modernsége ad ösztönzést, hanem a tárgyias költészet vagy a prózafordulat is. Összességében mégis úgy érezzük, nincsenek hiátusok, és ez részben annak köszönhető, hogy az életművek egymás felőli értelmezése és a konkrétabb kapcsolatok nem kerülnek tárgyalásra, nem az a lényeg, hogy például Szabó Lőrinc miért nem tudja folytatni a Babits-féle költészetet, hanem az, hogy ez egy másik beszédmód. Az eltérések kiolvashatók, de nincsenek kimondva, a dialógushelyzet megteremtődik, de valódi párbeszéd ritkán alakul ki.

A *Kik vagytok ti?* fontos állomása az idei év magyar irodalmának, sokéves munkával és az író teljes eszköztárával készült, hogy több műfajt magába olvasztva, az érdeklődők lehető legszélesebb körét megszólítva egy új szemlélettel rendelkező szöveget hozzon létre. Újdonsága, hogy ez egy

olyan irodalomtörténet – mármint életrajzi válogatás –, amely erős kritikai élel szólal meg, meg sem próbálja elrejtetni az alkotók gyengeségeit és hibáit, legyen szó magánéleti konfliktusokról, egy-egy mű értékeléséről vagy egy életmű hiányosságairól. Így átjárás tapasztalható a szerző művészeti elképzelései felé, nem véletlen, hogy a könyv utószavában kijelenti, „nem is tudom, [...] hogy magamat tártam-e fel, vagy a magyar irodalom alkotóit”. Hiányosságai ellenére páratlan mű, és bár a szakmai közönség számára sok újdonsággal nem kecsegtet, számos megfigyelés vagy szövegrészlet túllép az életrajzi ismertetéseken és magánvéleményeken, egy új megközelítési módot vagy értelmezést javasolva. Háy életművének izgalmas pontja ez a kötet, amely a szerző jobb megértését és az irodalomról való kritikus gondolkodást ugyancsak támogatja.

BALÁZS GÉZA

Nagy András: Ember tervez... – Művészeti írások

Hitel Könyvműhely,

Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány, 2019

Meglepetés és fölfedezés számomra Nagy András esszéírói munkássága. Meglepetés, mert – nem tolatkodó egyéniség lévén – eddig írásai szűkebb körben jelentek meg, s elkerülték a figyelmemet. Fölfedezés, mert egy szilárd esztétikai-eszmei alapon álló, pontosan fogalmazó művészeti író ismertem meg benne. Örökké sajnálni s talán szégyellni fogom, hogy amikor először és sajnós – akkor még nem sejtettem – utóljára találkoztam vele 2018 áprilisában, Tihanyban, a magyar nyelv hete megnyitóján, ahol Nagy Lászlóra is emlékeztünk, szerényen odajött hozzám, és kezembe nyomta Szécsi Margit *A csillagos Golgota* (Helikon, 1993) című kötetét – amelynek borítóját ő tervezte. Akkor, ott nem kértem, hogy írjon bele pár sort. És most már nem kérhetem.

Ember tervez... című kötete művészeti írásainak és egyben gondolati életművének, törekvéseinek összefoglalása. Kiegészíthetjük a szólást: Isten végez... – mindannyiunkkal így van ez. De ő másra futtatja ki a három pont után: Ember tervez, boriszsza végez. S ez annak a summázata, hogy teljes, értelmes életet kell élni (a Nagy László-i parancs sze-

rint: „Műveld a csodát, ne magyarázd”), nem szabad megelégedni a felszínes örömmel, „lepaktálni a giccsel”: „Az igazán nagy alkotásokért szellemileg is meg kell dolgozni, ha nem is éppen a befogadásakor, de az ismeretek és a műmegértés elsajátításakor. Létezésünk minden rétegében így van ez. Sajnos a jó bort a pancsolt lóréhez szokott réteg nem is képes értékelni. Ember tervez, boriszsza végez.”

Nagy András művészeti írásaiban népnevelői hevület, cselekvésre buzdítás és szókimondás uralkodik. Saját meghatározásában: „esztétikai népnevelés”. Egyik írásában egy baskír közmondást idéz, amely rá is igaz: „a kimondott szó – kilőtt nyíl”. És én rá is vonatkoztatom azt, amit egyik írásában dicséretképpen ír egy kiállításról: „jó a tett-kód”.

Fölfogását nyilván egyes műtésztek, esztéták kifogásolni, támadni fogják – könnyen tehetik, mert Nagy András elkötelezett és szókimondó. Elkötelezett az organikusnak vagy szervesnek nevezett művészet mellett, és szókimondó, mert konkrétan megmondja, hogy mi tetszik neki, és keresetlen szavakkal azt is, hogy mi nem. Ez utóbbi főleg a giccs, amely írásainak leginkább a vezérgondolata.

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

Már-már Don Quijoteként harcol a giccs ellen: sok-sok igazsággal a meglátásaiban, de mégiscsak anakronisztikusan. Mert valóban van a giccs (nekünk az egyetemi esztétikaórán a kerti törpéket, az özes-szarvasos, holdfényes és vízeséses posztereket tanították prototipikus esetként), de azért van egy csomó folklorisztikus, tömegkulturális átmenet (ezt már kulturálisantropológia-, folklorisztikaórákon tanultuk), és végül van a magas művészet (amelyet a kanonizálók kijelölnek). Azután a giccs-határ mintha mozogna: van giccs, amit később művészetnek tekintenek, s bizonyosan sok művészetnek gondolt alkotás van, ami később giccsé válik. Sőt, a kérdés ennél is bonyolultabb. Nekem az egyetemen azt tanították, hogy a giccs szép, ezt kár lenne tagadni, s a giccs éppen ezért egyfajta belépő, előszoba a művészetbe. (Nagy András most tiltakozna.) És van harmadik ellenérvem is: a giccs mégiscsak nagyon sok emberé, sőt valószínűleg a tömegeké, tehát nem korrekt annak értelmiségi helytelenítése. Egyébként is: a kerti törpe giccs (de mindig?), a népművészet nem (de soha nem?), a naiv művészet nem (de biztos ez?), a tömegkultúra és a magas kultúra közötti határvonal pedig nincs szigorúan kijelölve.

Szóval, jól elvitatkozhatnánk Nagy Andrással. De abban föltétlenül vele értek egyet, és ezért elfogadom vehemenciáját, következetességét, hogy nem feledhető értelmiségi feladatunk, küldetésünk az emberek gondolkodásmódjának, látásmódjának, műveltségének emelése, az egyféleség helyett a sokféleség, a felszínesség helyett a mélyebb tartalmak felmutatása. Ja, persze, ez már Don Quijote-i harc, és sokak számára gúny tárgya.

Véletlenül sem szeretném relativizálni az értékeket, de talán mindenki számára elfogadható, hogy a „mi a művészet?” kérdésre sokféle válasz adható, és küzdünk is jó sokan és jó sokat a válaszadással. Ugyanígy nehéz a válasz a „mi az organikus művészet?” kérdésre is. A művészeti tevékenység nyomait az állatvilágban is megtaláljuk, de kétségtelen, hogy uralkodóan az ember sajátossága. A művészet (valamint az alapérzelmek, a nyelvelsajátítás programja) az ember veleszületett antropológiai sajátossága. Másként: az ember magával hozott „szépségvonzalma”. A művészet állandó, de megjelenési formái változatosak. A művészi megnyilvánulásoknak sok szintje van. Kezdetben valamiféle ősi szinkretizmus, amelynek továbbéltetői a mai primitív vagy természeti népek, majd kialakul a népművészet, még később a magas művészet, az ipari forradalmak pedig a technológiákkal létrehozzák a tömegkultúrát. A népművészet–tömegkultúra–magas művészet között folyamatos áthatások,

határsértések vannak. Nagy András is hivatkozik egy helyen Király Jenő elgondolásaira, konkrétan a giccselmélet újragondolására; valójában Király Jenő (a zseniális, nagy magányos esztéta, aki nekem is tanárom volt) a téma legalaposabb kutatója (*A frivol múzsa* című kötetén kívül életművének betetőzését jelentő grandiózus könyvsorozatában is sokszor kitér erre: *A film szimbolikája*, 2010–). Nagy András fő gondolata a magyar organikus művészet. Mi is az az organikus? A szerző válasza: megragadható benne az őstudás (tanulmányozhatók Bodrogi Tibor és Boglár Lajos munkái), s ahol kibukkanni véli: Tornai József költészete, eurázsiai formanyelv (László Gyula), Lechner kísérlete („Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz”), Kós Károly, a magyar szecesszió, a gödöllői iskola, Bartók „nyitása”, Makovecz. Én Csete Györgytől személyesen hallottam ilyesfélét, amiket most Nagy Andrásnál olvasok: „A háznak mindig volt szemük és befogadó szájuk, kapujuk, az ajtó fölött szemöldök. Kifejezéseink is élettel teltek, homloka, tetőgerince, héja van a háznak, a régieknek középpütt idegágasa.” Vita tárgya lehet, hogy az alkotó mennyiben „természet-elvű”, hagyománykövető vagy valamiféle szintézisre törekvő; sőt „többféleképpen teljesülhet a mű organikusága, ha fejlődőképes organizmus (nyelv, formanyelv), ha szervesen illeszkedik a környezetbe, vagy attól éppen elüt”. De az organikusnak gondolt is lehet hibás: „az organikus művészetben éppúgy nagy a szórás a zseniális és a szélhámos között, mint az absztraktoknál”, valamint van „organikus giccs” is. Gyakran tévútra futnak jó szándékú törekvések: „a zeneoktatásban a Kodály-elv esett el a hamis haszonelvűség és ellenérdekeltség nyomulása következtében”; „az írásműveknél a szélsőséges értékfelleltetés, lehúzás okozott [bajt] a magyar érzékelés és nyelvi kultúra kárára. Zagyva, artikulálatlan téblábolást, poénkodást a papíron...” Kallós Zoltán így figyelmeztet: „ha a művésznő jobbat nem tud az eredeténél, legalább ne rontsa el”. Akkor hát ebben vágjunk rendet!

Magam, röviden, a következőképpen látom: a művészetben (is) van szerves (organikus) és szerzetlen (nem organikus) fejlődés. A szerves fejlődésben fölfedezhetők a régi elgondolások, jelképek, kódok, formanyelvek. A szerves beleilleszkedik a stílusfejlődésbe. Egyfajta továbbélés. A szervesben együtt van a szakralitás, és nem idegen tőle a funkcionalitás és – ha jól értelmezem – az életigenlés. Nagy András hangsúlyozza is: funkcionalitás, életigenlés. A szerzetlen ezeket vagy tagadja, vagy összekeveri, vagy öncélúan, felszínesen válogat belőlük. Ez a korunkat leginkább jellemző hibridkultúra jelensége. A giccs pedig a művészet alapfoka, és/

vagy egyfajta tévút, esetleg manipuláció (hazugság).

Nagy András *Giccсадó* című tanulmányában megkísérli a giccs jelenségeinek általános, majd utána az elmúlt hetven év magyar kultúrájában való konkrét megjelenéseinek bemutatását. Mivel a szerző többször veszi példaként a nyelvet, anyanyelvet (zenei, tárgyi anyanyelv is van; a nyelvek „organikus potenciáljáról” is beszél, küldetését is a nyelvművelő, nyelvstratégiai törekvésekhez rokonítja: „nyelvében él a nemzet, esetemben a látványvilág anyanyelvében”), vegyük példaként a BESZÉD mint giccsjelenség leírását – két hosszabb idézettel nemcsak az összevethetőséget, hanem a szerző egyéni, jelenségekben, képekben tobzódó stílusát is be szeretném mutatni:

„BESZÉD (jelbeszéd, gesztusok) – Alig fér ki a csövön a sóder, a metanyelvi ömleny, nyakló nélküli a jópofi benyögések (per stand-up-comedy), a szófosó rap, scat, hip-hop és eszköztáraik, a szubkultúrás és multikulti frázisok. Szegényesnél is üresebb jelentéssel kalimpáló nyavalyatörős motollagesztusok és pacsik, ha kell, ha nem, lájklós, diszlájklós, posztolás társalgás helyett. Pár lépcsővel fejlebb: a mainstream fellengzős, tautologikus zsargonja a pótszer, figyelemelterelő mellébeszélés. Terülj, terülj, hiperblöff.”

„BESZÉD – Köszike, megvan. Az agyongügyögés nem csak a pesti belcsiben terjed, sirály a műdekadencia: »olyan depi vagyok, mingyár öngyi leszek«. Botránypoénkodást nyomnak tahó műsorokban, élvezet a »savazás, ekézés«. Legmaróbb a Zé generáció töltelékszavas szövegelelése, a túlzott műtrágyázás miatt a beszéd organizmusa kiég, a fokozás lehetetlen. A szélsőségek csapata kiesésre áll, akadémiát neki! Kavarodnak az önellentmondó kifejezések: elaggott a hírhedt békeharc, hervadozik a modern hagyomány, tartós az oximoron-hajlam. Sajtótünet a bűnüldözéshez kellő jellemzők tiltása, polkorrekten kozmetikázva a kéjgyilkos »fiatal«. Gyanús a világos fogalmazás, lenézett az emelkedett, kínos a választékos. Molière úrhatnám polgára ma is csak tátaná a száját: »Teringettél! Negyven éve beszélek prózában, de azt se tudtam, mi az!« – Hogy oda ne rappenjek!”

A két, egymás mellé állított idézetből kitűnik Nagy András egyedi stílusa, amelyet erős képszerűség, nyelvi játékosság, ironia és mindenekelelt bátor szókimondás jellemez. A kötet szerkesztője,

Nagy Gábor is felhívja erre a figyelmet: „eredeti szépirói tehetség. A kiállításokról szóló beszámolóik is bővelkednek nyelvi játékokban, bravúrokban, ám ahogy haladunk előre a kötetben, esszéi úgy nyílnak ki, megtartva mindig a szakmaiság követelményét, olyan magabiztos nyelvkezelésről árulkodnak, mely csak írók sajátja. A Nagy András-i mondat nagy teherváras, kerül a bonyolult alárendeléseket, a magyar nyelv ősi természetét idézően tömör, mellérendelő jellegű, eleven képi erővel.” Annyit tennék hozzá, hogy stílusában sokszor érzem a Fábry Sándor-i – mindennapi tárgykultúránkat elemző – íróniát is: „beborít a rágyógyult szinkretista, miszticista, okkult őstudásdivat”.

Nagy András idézett jellemzése egy anyanyelvi, nyelvművelő esszébe is illenének. Gondolatai pedig – ahogy már utaltam rá – nyelvstratégiáinak is nevezhetnénk. De a kötetben a nyelv, a beszéd csupán analógia, hiszen alapvetően a képkultúránkat vizsgálja. *Rajzra, magyar!* – ez a címe az egyik fejezetnek. „A rajz egész kultúránkat beszövi, ahova nézünk, rajz terem, a világ végtelen rajzterem. Már maga a magyar rajzfilm is kultúrtörténeti lexikon...” Egyik színvonalas, akár gimnáziumi magyarórára is bevihető témája a *Tragédia* képi megjelenítései, középpontban Jankovics Marcell rajzfilmje (2011), amely mesterien bontja ki a *Tragédiában* rejlő „vizuális tartalékokat”.

A számomra személyesen hallgatagnak és szelídnak tűnő Nagy András írásai erőteljesek, hangsúlyosak. Művészeti írásaiból egy népművelői, ízlésnevelői, az organikus (szerves) magyar kultúra fennmaradásáért kiáltó program bontakozik ki. Mert mi szükségeltetik ehhez, mi hiányzik? „Az emberi kibontakozásunk során kidolgozott jelképrendszer általános ismerete, ezen belül a magyarság sajátos vizuális kultúrájának fölmutatása és ezeknek a közgyakorlatban való érvényesülése.” De hiányzik a „mérlegképes esztéta” is. (Remélhetőleg ez az írás besorolható e körbe.) „Mostanában a művészeti írásban érzem szükségét valamiféle hiánypótlásnak. [...] a

problematikus témák fölöttébb izgatnak: az ízlés hanyatlása, a fércművek eltűrése. A nívótlan, hazug selejtek fölhasználása igazi művészet helyett éppolyan üzletszerű szélhámosság, mint a közéletben – értékválság, lefelé húzó örvény, és mindig akad, aki alább kínál a népszerűségért.” Az alkotónak autonómnak kell lenni: az alkalmazott grafikus nem alkalmazkodó grafikus. A program világos, talán

alkalmazható a közgazdaságtantól átvehető Gresham-törvény: a jó kiszorítja a rosszat, „a méregtelenítő jó ízlés tanulással megalapozható, a rossz leüthető a sakktabláról”. Ha pedig nem, akkor elveszünk. Erről szól az *Európa el...* című kemény, kiábrándító és egyszersmind felrázó utópiája. Nagy András szenvedélyes könyvében kétszer is megismétli Kallós Zoltán figyelmeztető gondolatát: „addig maradunk magyarok, amíg magyarul éneklünk, táncolunk”.

Nagy András törekvéseihez méltó a kötet ki-telezése. Nagyon sok tipográfiai ötlettel gazdagított-

ták alkotói, s így egy kicsit multimedialissá is vált: Nagy András grafikái és „marokversei” zárják az egyes írásokat, például ez: „IHLET – HITEL” (9. marokvers, 2007), hiszen a Hitel című folyóirat volt számára a szellemi „otthon”, ahogy írja egy helyen: „hiteles kör” (a kötetben közölt írások mindegyike ott jelent meg először). A szép kiállítású kötet címlapját Nagy András grafikáinak felhasználásával Kara György tervezte, s neki köszönhető a kötet színes képmelléklete. Nagy András fontosabb könyvtervezői és tervezőgrafikai műveinek felsorolásával zárul a kötet.

FEKETE J. JÓZSEF (1957) Zombor

FEKETE J. JÓZSEF

Tóth Erzsébet:

A macskám Pasolinit olvas

Nap, 2019

Kétségtelen, hogy Tóth Erzsébet Babérkoszorú- és József Attila-díjas költőnő számos helyen megfordult a világban, de nem tudom, járt-e Isztambulban. Már csak azért is érdekelne, mert ha a macskája igencsak kifinomult érzéssel Pasolini verseit olvassa (*A mandolin* című szövegben), bizonyára értékelné, hogy ebben a világok határán fekvő metropoliszban igazi kultusza van a macskáknak, nagy becsben tartják, kényeztetik őket, szobrot is állítottak tiszteletükre. Pontosabban egyetlen példány, Tombili emlékére, aki a henyélés megtestesült ikonjának számított. A 2016-ban fölállított ércszobrát szinte azon nyomban el is lopták, mert egy érdek nélkül lustizó, meditáló ércsicával kevés gond akad a háztartásban, ráadásul jól is mutat, mondjuk, a könyvespolcon. Az egykori Konstantinápoly mai macskái a jó dolguk felől a könyvtárakat is látogathatnák, ha Tóth Erzsébet macskájához hasonló, választékos irodalmi ízléssel óhajtanának böngészni a könyvek között.

Történt egyszer, hogy egy tivornyába torkolló értelmiségi találkozó egyik résztvevője fölismerte az ugyanott, de külön társaságban beszélgető Buda Ferencet, és borközi állapotában odakiáltott szakmabeli köréhez, hogy „Itt a magyar Petőfi!” Azért említem az esetet, mert Tóth Erzsébet meg „női Petőfiként” aposztrofálták egy alkalommal, mégpedig Baránszky László New Yorkban. Ráadásul egy költészeti fesztivál alkalmával.

A két eset mindeddig kedves anekdotát jelentett számomra, most viszont, ahogy elolvastam a

költőnő emlékező prózájából, olvasónaplójából összeállított, a Magyar esszék könyvsorozatban megjelent kötetét, szöveget ütött a fejemben ez a „női Petőfi”-ség. Ars poeticára fordítva: „Magyarnak születni véletlen is lehet, de magyarnak megmaradni: már küldetés, feladat, tennivaló.” A költőnő habitusában és poétikájában egyaránt tovább él a Petőfi-jelenség, az elvei melletti harcos kiállítás, közösségi szerepvállalás, azonosulás a hasonló elveket valló pályatársak mozgalmár törekvéseivel, az irodalmi megszólalás tétnélküliségének elvetésével, a népi-esek közé sorolás elfogadásával és vállalásával, és sorolhatnám hosszasan, érintvén a szerző magán-szféráját, publicisztikáját, olvasói stratégiáját, hiszen mindez itt áll előttem a könyvben, fehéren-feketén. Noha Tóth Erzsébet egy pillanatilag se állította vagy állítja, hogy a világ ilyen, egymástól távoli pólusok köré szerveződő kétosztatóságában lenne leírható.

Pedig le kell írni: „Aki nem írja meg saját történelmét, megírják helyette mások, és abban nem lesz köszönet. Mert utána már a mások által megfogalmazott hazugságok is hozzátartoznak majd történelméhez, a hazugságok átszívargása az életbe, és az összekuszált hazugság- és igazságszálak még nehezebbé teszik a megírást” – fogalmaz, majd hozzáteszi: „A történészek szerepét részben az íróknak kell átvenniük, és az írók látel-letei később képet adnak a történelemtől, mert az író jó esetben független az uralkodó történelemér-

telmezésektől, bár nem tudja mindig eltépni magát tőlük.”

Az író nem hunyhat szemet a körötte történő események felett, ezt Tóth Erzsébet nemzedéke a közép-európai rendszerváltás kapcsán közösségként, egyénenként is programba iktatta, éppen ez a kötet egyike azoknak a dokumentumoknak, amelyek hitelesítik az ilyen, szavakba fektetett, szándékban érlelt „kiáltványokat”: „Írókörökben talán még ma is tartja magát a nézet, mely szerint a tehetséges író ír, a kevésbé tehetséges, uram bocsá’, tehetségtelen pozíciót vállal, szervezkedik, nyüzsg, ott van. Tüntet, protestál, aláír. Skatulyázási igényünk sokszor olyan drasztikus megoldásokra vezet minket, hogy kettévágunk egy élő, eleven embert. Aki egyszer ír, máskor aláír. Közben szerelmes, gyereket nevel, esetleg száműzetésben tengeti napjait. A hamis tudat, mely így rangsorolja az írói megnyilvánulásokat, óhatatlanul degradálja az egyiket, mondjuk ki nyíltan, az írói felelősséget, a közéleti szerepvállalást. Egy olyan országban is létezhet ez a furcsa megkülönböztetés, ahol az egyik legnagyobb író így jelentkezett be az írók céhjébe: a magyar szellemi erők organizátora kívánok lenni. Talán nem szükséges említsem: Németh Lászlórol van szó.”

A szellemi erők összefogása, szervezése a szovjethatalom idején méla ábránd volt, 1956 forradalmát a rá következő lefojtottság agyvákító ködként ülte meg. Személyes emlékem, hogy az 1970-es évek elején a Vajdaságban tanuló bölcsésznyelvéndékként Magyarország egyik nevesebb egyetemén vettem részt egy diákköri konferencián, ahol a hallgatók, de inkább fiatal oktatóik büszkén mutatták faliújságjukat, ahová folyóiratokból ollózott oldalakat gombostűztek föl, sorokat, bekezdéseket emeltek ki rajtuk aláhúzással. Eddig nyújthatták kreativitásuk pórázát. Nekünk akkor már volt egyetemi lapunk, kétnyelvű ugyan, és külső folyóiratunk, utóbbira úgy emlékezünk: Új Symposion. Tóth Erzsébet úgy látja, hogy 1979-ig, az első lakiteleki találkozóig a magyar írói társadalom (értsd: akkori fiatalok) szabadsága a „hatalom által engedélyezett semmittevés” volt. Gondolom, innét már világos, miért emlegettem az isztambuli macskát. (Őregbíti országa hírnevét, anélkül, hogy bármi vizet zavarna.)

Tóth Erzsébet forradalmi tevékenysége voltaképpen Lakitelekről datálható, kortársaival, idősebb pályatársaival arról válthatott szót, ami lelket perzselte, ami rátelepedett a magyar közéletre, közben

emberként, alkotóként igyekezett megélni a Nincs és a Semmi mezsgyéjén, hiszen az anekdotikus tréfában a mai, női Petőfi helyébe helyezett kiváló költőnek meg kellett élnie valamiből, amiért meg kellett szenvednie. Hát ezért költő, nem? Persze, dehogyan akart a fiatal költő Petőfi múlhatatlan érdemeivel büszkélkedni, noha a szabadságvágytól megszállott forradalmár eszménye megbabonázta, s mindmáig nem engedte el. Most is élteti Lakitelek és a FIJAK tapasztalata, ami nyomán továbbra is vallja, hogy a művészeknek, az íróknak elengedhetetlenül szükségük van saját szakmai szerveződésekre, hiszen az egyéni nekifeszüléseket könnyedén összeroppantja a nem a művészet elvei mentén szerveződő hatalom, a társas szerveződés már keményebb dió számára, noha távolról sem összeronthetetlen.

Most ott tartunk, ahol. Az írói harcstársai közül sokan már kihullottak a csatasorból, a többiek pedig teszik, amit az írónak kell: írnak, szerkesztenek, publikálnak, érzékeltetik jelenlétüket a közéletben, igyekeznek meghatározni helyüket az irodalomban, a folyamatos átértelmezés igényét hangsúlyozva az irodalomtörténet-írásban, ahonnan a politika rövid idő alatt életműveket söpört a süllyesztőbe. Tóth Erzsébet, ha már úgyis a népiek közé soroltatott, ennek nyomán lamentálhatna a kirekesztett, megtagadott, műveikben a nemzeti öntudatot piederasztálra emelő alkotók életművének sorsa fölött, de nem húzza elő Wass Albert vagy Szabó Dezső, Nyíró József mások által pecsétet zsirozott kártyáját, de – noha nem lenne kötelező – ír Aranyról, Adyról, Sinka Istvánról, Utassy József-

ről, Nagy Lászlórol, Csurka Istvánról, Csengey Dénesről. A kiemeltek mellett természetesen a harcstársak hadosztályáról, s ezzel voltaképpen le is zárul az esszé, emlékező publicisztikák sora, a kötet az olvasónapló fejezeteivel folytatódik. Nem kell hagyományos olvasónaplóra gondolni, hanem olvasói jelentésekre, kritikákra, recenziókra, olvasmányélmények ihlette szövegek sorára, jegyzetekre, amelyek, nemkülönben, mint az esszé, a költő

tájékozódási pontjait rögzítik, akár a macska mohó körmei az emlegetett Pasolini-kötetet.

Tóth Erzsébet olvasópolcán egyaránt szerepelnek kortárs irodalmi kötetek, tudományos dolgozatok, társadalomtudományi kiadványok, jelezvén, hogy intellektuális érdeklődése és mentális igénye nem hagyja maga mellett elfolyni a jelen szétszórtaságában összefoghatatlannak tűnő élményét. A köl-

tónónek nem is feladata (ebből eredően célja sem) a szétartó szálak olvasmányélményei nyomán történő egybeszövése, az ő terepe a költészet, ahol saját poétikája mentén újrateremtheti személyes és kollektív világát, azt és amennyit erre érdemesnek tart belőle.

A gyűjteménynek ebben a részében terítékre kerül (a teljesség igénye nélkül sorolom) Bartis Attila, Proust, Márai, Orhan Pamuk (lám, egy újabb isztambuli szál!) meg Kontra Ferenc. Mindketten a költőnő nagy felfedezettjei, nem számoltam utána, melyikükkel foglalkozik többet, de kétségtelenül fő

hangütői olvasmányélményeinek. Ha már ők, nem maradhat el Marina Cvetajeva, nyomában Kurt Vonnegut, Zbigniew Herbert, Kosztolányi Dezső, Gyarmati Fanni, Alain Badiou, Püski Sándor, Ágh István, Zalán Tibor, Makkai Ádám, Buda Ferenc a vonzáskörükbe tartozókkal vegyesen. Aztán film, színház, irodalmi napló.

Mindez együtt voltaképpen egy, magát szavak révén megjelenítő szellemi szabadságharcos arcképe. Amely mellest a kötet borítójáról Török László fotóján ugyanolyan szigorral tekint olvasójára, mint Petőfi a róla fönmaradt arcképek bármelyikéről.

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

BENCE ERIKA

Balázs Attila: Magyarfauszt: – magyarfauszt –

Forum, 2019

„...olyan rossz, hogy már-már jó...”

Mint analógia, legelőször Márton László *Hamis tanú* című, 2017-es regénye jutott eszembe, amelyre vonatkozóan íródott le Radnóti Sándor mottóként idézett megállapítása (revizoronline.com, 2017. január 17.). A múlt elbeszélése ugyanis mindkét regényben viszonylag nagy művelődési anyag görgetésének, groteszk történetek, anekdoták, tréfák, viccek interpretációjának eljárására épül, miközben az időkezelés abszurd, irreális jellege révén akár különböző évszázadok történései, jelenségei és alakjai is egymás mellé kerülhetnek. De az elbeszéléstípus megjelenési formái a vajdasági magyar irodalom más példái (így Tolnai Ottó regényírása) mellett magának Balázs Attilának az opusában is erőteljesen jelen vannak; leginkább a *Kinek Észak, kinek Dél* (2008) című regényében ismerhetők fel.

A Tolnai-opusból *A pompeji szerelmesek* Infaustus-fejezetei (2007), illetve a vele nagyon erős szövegtörzsi kapcsolatban álló, *A két steril pohár*, azaz a *Szeméremékszerek* (2018) címmel tervezett trilógia első darabjában érvényesített beszédmódok rokoníthatók azokkal, amelyek Balázs Attila említett regényeit is egyazon műfajsorba állítják, s nem elsősorban a címek – *Infaustus* és *Magyarfauszt* – fonetikai hasonlóságai, hanem szövegvilágaiknak sajátosságai miatt. Noha közvetett vagy tágabb értelemben a címek közé is hasonlóságjelet tehetünk, hiszen az „infaustus” áldatlant, szerencsétlent je-

lent (Tolnainál elsősorban történeteinek állandó szereplőit és mesélőit, a palicsi outsiders közösségét), ugyanakkor a lelkét az ördögnek eladó időutazó és alvilágjáró Faust is a „kivetettek”, a törvényen kívüliek világába kerül; nevének jelentése: „ököl”.

A regény közvetlen szövegelőzményét viszont Balázs Attila *Magyar Fauszt* című, a veszprémi Petőfi Színházban 2016-ban, Tóth Loon (1969–2018) rendezésében és *VoltEmber* címmel színpadra állított „regénydráma/drámaregény” képezi. Egyik nyilatkozatában a szerző arról beszél, hogy már átadta a kiadónak az említett „köztes” (a dráma és a regény határmezsgyéjén elhelyezkedő) drámai alkotás több száz oldalas összvegét, *A fénybe tűnő csodabogár* munkacímű regényét, amelynek csak az alcíme *Magyar Fauszt* (BARTUC Gabriella, *A VoltEmberről: Fausztok az elfekvőben*, veszpremkukac.hu, 2016. október 15.). Ehhez képest a regény 2019-ben, *Magyarfauszt* címmel és *magyarfauszt* alcímmel látott napvilágot, ahol a műfajtypus hovatarozására utaló, illetve azt meglehetősen bonyolult konstellációvá alakító alcím a lényegesebb és az érdekesebb. A főcím a Faust-tematika mint európai vándortéma magyar változatára, Hatvani István (1718–1786) alakjába és legendájába történő adaptációjára, transzformációjára utal: az ő nevét helyettesíti. Állítólag a lehetőségre egy horvát színhá-

zi előadás, a *Hrvatski Faust* láttán ébredt rá. (Hatvani István polihisztorunk „ördögös” történeteit a magyar kulturális emlékezet is számon tartja: a debreceni diáktörténetekben és mondákban, illetve a 19. századi magyar prózairodalomban, Jókai Mór és Mikszáth Kálmán műveiben is Magyar Faust néven szerepel.)

A gondolatjelek közé ékelt, kisbetűs megnevezés az alcímben viszont egyértelműen művek sorát, azokat az alkotásokat jelöli, amelyek az európai és a magyar irodalomban az ördöggel szövetkező, alvilági/pokoli világba ereszkedő hős témáját dolgozzák fel, mint Goethe *Faustja* vagy Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeménye: „emberiségköltemény”, miként a műfaji tágasság és közteség kategóriáját nevezi meg az irodalomtudomány.

A Tóth Loon által színpadra állított változat központi hőse Nikola Tesla (1856–1943) szerb származású fizikus és feltaláló, akiről úgy tartja a legenda, hogy (legalábbis internetes források erre utalnak) fejből idézte Goethe *Faustját*. A regényben, amelyet Balázs Attila a dráma alapötletének, ősszövegének, ugyanakkor „továbbíródásának” is tekint, megváltoznak a szereplők pozíciói. A regény központi cselekményszála (ha egyáltalán van ilyen!) a már említett Hatvani professzor köré szerveződik. Helyszíne egy (20. századi?) kórterem, ahol előszörban három személy, dr. Hatvani István debreceni tudós orvosprofesszor, dr. Johann Faust és Nikola Tesla vitatkoznak az „örökké ott szekundáló Sátán munkálkodásáról” és az „elmaradó, az események mögött poroszkáló idő problematikájáról”, bevonva disputájukba a Föld keletkezésének különböző elméleteit a Teremtéstől a hawkingi „Nagy Bummiig”. Mindeközben Hatvani professzor egy-egy tudományos megfigyelés és kísérlet érdekében többször is teleportál, visszamegy az időben, többek között, hogy bizonyosságot nyerjen, igaz-e az a legenda, miszerint Charlotte Corday levágott feje a törzstől elválva is képes volt elpirulni, miután a hóhér arcul ütötte. Ennek bizonyítása céljából a professzor megtekinti Boleyn Anna, majd Stuart Mária és Maria Antónia kivégzését is, de a kísérlet nem hoz eredményeket: mindhárom esetben groteszk jelenetbe torkollik, például Boleyn Anna kivégzésénél azért, mert az egzekúcióra szabadkőművesként bejutó és a legmegfelelőbbnek vélt pillanatban az emelvényre ugró professzor – legalábbis dr. Faust gúnyolódása szerint – „magyarul szurkapiszkált

oda („Te repedsarkú ribanc”) Boleyn Annának, vagy konyhalatinul”, amit az értelemszerűen nem értett meg, tehát „egyetlen arcizma se rándult”. Dr. Faust Hatvani féltékeny és fölényes ellenfele, szkeptikus, szarkasztikus és röhögcsél, sőt hahotázik. Nikola Tesla itt „a Paradicsomból kiesett” Voltember, az ördögi szféra képviselője. Mint a *Tragédia* hármaskonstruációjában Lucifer.

De nemcsak *Faust*-, illetve *Tragédia*-allúziók érvényesülnek Balázs Attila *Magyarfausztjában*. Töméntelen mennyiségű kulturális anyagot mozgat (a *Genezistől* Szophoklész *Élektáján* át a *James Bond*-filmekig etc.); leginkább anekdotákba „csomagolva”, szellemes vagy infantilis poénokat, vicceket „elsütve” – ez utóbbiak rokonítják a Márton-regénnyel, s ezek kapcsán „fakad ki” idézett kritikájában Radnóti Sándor az általunk mottóként kiemelt megállapítással. Kísérletezhetnénk persze azzal a módszerrel is, amivel néhány Tolnai-olvasó – ezért is jutott eszembe *A két steril pohár* –, hogy cédulázva próbáljuk meg követni, ki kicsoda a regénytörténetben, s milyen kontextusban jelenik meg, de még így sem biztos, hogy nem veszünk el a töredékek, a történet-halmazok és helyi mitológiák rengetegében. „A külön epizódokként is működő jelenetek arra mutatnak, hogy Balázs Attila a kisebb prózaegységek megformálásában és kikerekítésében bravúros, a több mint 350 oldalas szöveg összefogása azonban kevésbé sikerült” – olvashatjuk egy róla szóló kritikában (SZARVAS Melinda, *Voltregény*, ÉS, 2019. október 25.). Ugyanebben az ismertetőben nyer megállapítást, miszerint jobb helyzetben vannak azok, akik elmélyültebben vagy átfogóbb értelemben ismerik a Balázs-opust. Számukra azonban a *Magyarfauszt* nem jelent különösebb meglepetést vagy újdonságot. Magamat ez utóbbiak körébe sorolva és az általam analógias vonatkoként kezelt művek olvasatát is felhasználva vontam le a következtetést: nincs mit tenni, mint hagyni, hogy magával ragadjon bennünket a „szövegzuhatag”, röhögni (sőt, hahotázni, mint Faust) (szellemes és infantilis) poénjain, azt mondani, amit Radnóti. Ez akkora fércmunka („összefércelt” munka), hogy „már-már”, sőt ezért jó olvasmány!

Visszatérve még egy gondolat erejéig a fentebb említett Szarvas-kritika megállapítására: Balásznak talán most azért nem sikerült a szöveg „összefogása”, mert nincs meg hozzá az a keret, amit például a *Kinek Észak, kinek Dél*-ben a történeti narratívának a reális idő múlását követő, szinte kro-

nologikus időrendje biztosított számára, miközben az „emberbőr ostorával vadul csapkodó”, a lovát hágó s ebbe (agyonrúgta a ló!) bele is pusztuló hun Attila („istentelen dúvad”) történetétől Hans Sachs *Bánk bánján* és Alapy György péterváradai várkapitány (a közeledő török sereget pásztázó) tekintetén át a legújabb balkáni háborúk egyik mesélőjének, Picspang tanár úrnak a történetét elbeszélte a 350 oldalnál is terjedelmesebb nagyregényben. A *Magyarfausztkan* azonban problematikus az idő mint szellemi konstelláció múlása. „[...] hajlékony, itt-ott előrefutó, vagy éppen elmaradó, az események mögött poroszkáló” – mondja régies című (*Concepcio, avagy introductio*) és hangvételi előszavában a szerző, aki szerint műve „krimi”, anélkül, hogy „meghatározó mód ráerőltetné az opusra saját műfaji jegyeit”, de „tulajdonképpen egy különféle technikákkal megjelenített, [...] jelentős kultúrtörténeti anyagot hőmpolygető, sok tudós konfliktust megjelenítő emlékkönyv”. Breviárium. Történetgyűjtemény. Etc.

S ha már belenéztem az aktuális Balázs-recepcióba, hadd álljon itt a kérdésesség erejével még egy megállapítás: „Balázs Attila kísérletezőkedve most is lankadatlan, akárcsak novelláiban

vagy korábbi regényeiben. Kórtermének univerzumában elfér egymással a három, ördöggel cimboráló lángelme, miközben a könyv lapjain – akár Bulgakov Behemótja – ki-be sétál Penovác Endre fekete macskája” (LÓDI Gabriella, *Fausztkan a kórteremben*, Magyar Szó, 2019. szeptember 16.). Viszont előszavában a következőket írja a magát B. A. iniciálékkal jelölő szerző: „[...] vizuális síkon mindenütt jelen van, mindenre figyel: a magyar puli, az óhatatlanul szertefutó gondolatokat összeterelendő”. A Penovác Endre munkáival, azaz ismert motívumaival illusztrált, azokat jelentésszerű pozícióba állító regény lapjain néhányszor (talán: négyszer vagy ötször) feltűnik az ismert macska is, de inkább, s nem számoltam meg, mennyivel többször: a puli. S erről a feltűnő felületességről, a regény hangulatvilágának megfelelően, szellemes és kevésbé szellemes (sőt: infantilis) irodalmi és nem irodalmi anekdoták, viccek jutottak eszembe: a „kis keszeg ember, konkrétan asszony”, a (Vukovár mellett elfolyó) „nem Tisza, hanem Duna” vagy a „nem osztogatnak, hanem fosztogatnak” poénja. (Az első és a harmadik hivatkozásról mindenki tudja, mire vonatkozik, és honnan származik. A második egy Greccsó-regényben szereplő tévedés.)

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatabánya

WÉBER ANIKÓ

Sárközi Mátyás: Margit; Mi erősebb: a dal vagy az orkán? – Sárközi György életpályája

Kortárs Kiadó, 2019; 2017

„A lélek, amely hiába várta az összeköttetést” – Vészi Margit idős korában már rossznak, hosszúnak érezte ezt a címet, amelyet anno az egyik elbeszélésének adott. Túlírtnak tartotta a novellát is, élete utolsó heteiben mégis felidézte unokájának szóló levelében a történetet a magányos telefonos kisaszonnyról, aki nem tudván aludni, túl sok altatóport vett be. Alig néhány nappal később épp így érte a halál Margitot is, mégsem ez a legmeghökkenőbb hasonlóság közte és főhőse között. Elbeszélésének címe akár a róla szóló életrajz borítóján is állhatna, ha megírta volna memoárját, amelyhez nem érzett elég lelkiert. Helyette unokája, Sárközi Mátyás tekint vissza *Margit* című kötetében nagyamájára, a 20. század első felének ikonikus nő-

alakjára, Molnár Ferenc első feleségére. Margitnak, aki élt Rómában, New Yorkban és Hollywoodban is, nyugdíjas éveire a spanyolországi Alicante lett az otthona. Magyarországon maradt lányával és rokonaival nem levelezhetett, így Sárközi Mátyásnak, az 1956-ban Londonba emigrált unokájának írt rendszeresen. A neki szóló visszaemlékezések adják a kötet gerincét, amely jóval több, mint egy izgalmas életút rövid megfestése.

Sárközi Mátyás kiváló szerkesztői tudását mutatja, ahogy elénk tárja a tehetséges, ám magával elégedetlen asszony sorsát, a gazdagnak látszó, de az asszony szemén keresztül kudarcokkal és elszalasztott lehetőségekkel teli élettörténetet. Margit alakja hol csodálatra, hol sajnálatra méltó, hol di-

csekvő, hol szégyenkező, és ez a kettősség végigkíséri az egész könyvet. Egyfelől az olvasó megdöbben azon, milyen tevékeny, színes élete volt Margitnak, aki festőként, grafikusként, haditudósítóként, újságíróként, forgatókönyvíróként alkotott. Aki műzsája volt Adynak, ihletője Molnár Ferenc *Liliom*ának, imádottja Puccini-nak, majd felesége egy olasz bárónak. Aki körül mindig történt valami, lefotózott egy politikai merényletet, az újjáépítés közben kigyulladó pesti Bazilika kupoláját, és „segített” megnyerni az amerikaiaknak a világháborút. Másfelől a szerző végig érzeti az olvasóval, hogy az izgalmas epizódok ellenére Vészi Margit egészen másként tekint magára, mint a külső szemlélők. Ő, mint a novellájában a telefonos kisasszony, keményen dolgozott, szereplője volt jelentős művészeti és politikai történéseknek, de mindig csak a háttérből mozgathatta a szálakat, igazi főhőssé sosem léphetett elő. Ő a lélek, amely hiába várta az összeköttetést. Egyszerre irigyelt, sokat látott, művelt, nagyvilági nő, ugyanakkor magányos, szeretetre és sikerekre vágyó, csalódott idős hölgy. Miközben felidézi múltja jelentős pillanatait, csak még inkább meggyőződik az elkövetett hibáiról, és érzi, mennyi minden hiányzik számára. Sorra veszi, mi minden lehetett volna belőle, de nem lett.

Sárközi Máttyás úgy szerkesztette a kötetet, hogy az E/1-es elbeszélő visszaemlékezéseit mindig követi egy személyes hangú levél is, amelyben már nem a nagyvilági nő, hanem a nagymama szólítja meg unokáját, és mesél a jelenlegi életéről, vagy épp kérdez a rokonokról. Így a múltidézés két szálon fut. Egyszerre olvashatjuk, hogyan lett a kis Margitból, Vészi József legendás lapszerkesztő lányából fiatal, hírnévre és sikerre vágyó nő. Ezzel párhuzamosan megtudjuk, hogy vélekedik minderről az idős asszony, aki csak nehezen tud megélni nyugdíjából, és az egyetlen vigasza a magányban a kultúra szeretete: olvas, zenét hallgat, koncertekre, moziba, kiállításra jár, helyi népszokásokkal ismerkedik, és mindenről hozzáértően, kritikusan mesél unokájának.

Ezekben a levelekben is kettős a nagymama alakja. Egyrészt sziporkázó stílusban, anekdotákkal fűszerezve beszél filmről, irodalomról, hangversenyekről, másrészt sosem akarja szupernagynak

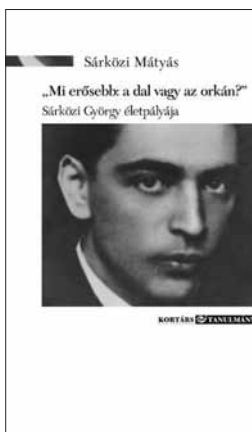
mutatni magát: őszintén mesél gondjairól, panaszokidok fájdalmairól, és bevallja csalódásait, kudarcait.

Mivel Margit nem írta meg a memoárját, Sárközi Máttyás csak a levelekre, kutatásaira és édesanyja visszaemlékezéseire építhetett. A kötetben erősen érződik, hogy Margit sok mindent elhallgat, élettörténete hiányos marad. Mintha csak mozaikdarabkákat kapnánk, és az olvasóra lenne bízva: a teljes képet rakja össze, fejtse meg egyedül. Ennek ellenére a kötetnek van íve, és számtalan kérdést vet fel: Mi kell a tehetség járhatott be egy nő a 20. század hajnalán? Margit családjá és műveltség révén számtalan híres művésszel tartotta a kapcsolatot, így az olvasó ráadásaként kap egy színes anekdotagyűjteményt is Adyról, Pucciniról és más költőkről, írókról, zeneszerzőkről. A kötetet pedig fotográfia zárják, amelyekhez Sárközi Máttyás írt rövid összefoglalót, újabb anekdotákkal színesítve az életrajzot. Az egyedüli zavaró elem a gyakori ismétlés, túlmagyarázás, amikor a szerző visszatér egy-egy történetre, és újra elmondja ugyanazt.

Sárközi Máttyás nagymamájáról szóló kötet tökéletesen illeszkedik korábbi műveinek sorába, kiegészítve, tovább színesítve a családjáról szóló krónikát. Hiszen írt már világhírű nagyapjáról, Molnár Ferencről (*Színház az egész világ*), majd külön kötetben a szerelmeiről (*Liliom öt asszonya*), édesanyjának pedig a *Levelek Zugligetből* című regényes életrajzában állított emléket. A *Margitot* édesapjáról szóló könyve előzte meg, amely 2017-ben jelent meg *Mi erősebb: a dal vagy az orkán?* – Sárközi György életpályája címmel.

Sárközi György költő, író, műfordító, lektor és lapszerkesztő, a Nyugat ezüstkorának tehetséges szerzője volt. Nemcsak verseket, novellákat, regényeket, drámákat írt, hanem lefordította Thomas Mann *József-tetralógiájának* kötetét, kritikusként publikált, az Athenaeum Könyvkiadó irodalmi vezetője és a Válasz folyóirat szerkesztője volt.

A róla szóló kötet, ahogy a *Margit* is, több egyszerű életrajzi műnél. Nemcsak egy tehetség életútját mutatja be, hanem az életművét is. A szerző közli apja korai zsenyéit, és elemzi, értelmezi verseit, kötetét. Sorra veszi a korabeli kritikákat, a később megjelent tanulmányokat, és maga is elfogú-

latlanul szól az alkotásokról. Nem közeli családtagként, hanem íróként, kritikusként alkot véleményét az életműről, kiemelve a műfordításokat és a jelentősebb költeményeket a regényekkel szemben.

A könyv minden során látszik, hogy nagy, hosszúságú kutatás eredménye. A szerző bemutatja Sárközi György emberi és intellektuális értékeit, társadalmi szerepét, a különböző mozgalmakban való részvételét, az akkori irodalmi életben betöltött helyét, kortársakkal való kapcsolatait is. Kitér személyes emlékekre, idéz barátai leveleiből, korabeli lapokból. Édesapja alakja mellett megelevenednek előttünk barátaié, költőtársaié is, köztük Babits Mihályé és Szabó Lőrincé.

Sárközi Mátyás, ahogy a *Margitban*, úgy édesapjáról szóló kötetében is választ egy fő témát, szá-

lat, amelyre felhúzza, mint a gyöngyszemeket, az emlékek sorát. Míg a *Margitban* ez a szál a sok mindenben kitűnő, de egy művészeti ágban sem kirobanó tehetség útkeresése és kudarca, addig az apjáról szóló kötetben a fő motívum az a visszatérő kérdés, hogy mekkora hatalma van a költészetnek. Győzedelmeskedhet-e a dal a politika és a háború viharai felett? A témát már a kötet címe is felveti, amelyet a szerző Sárközi György egyik verséből emelt át. A sor a költő életfelfogását, reményeit, hitét is kifejezi: a fiatal korától betegeskedő művész éjjel-nappal, keményen, magas színvonalon dolgozott, a háború alatt elvesztette állását, otthonát, és a balfi munkatáborban az életét is, mégis az utolsó percig hitt a csodában, és bízott a dal, az irodalom erejében.

UDVARDY ZOLTÁN (1964) Budapest

UDVARDY ZOLTÁN

Kávási Klára: Németh Antal – A Nemzetiben és száműzetésben

MMA Kiadó, 2018

Nem csak színháztörténeti kuriózum volt az a pillanat, amikor Biszku Béla az Erkel Színházban minden bizonnyal szájtátva nézett végig egy előadást. Aznap, 1958. március 31-én Arthur Honegger *Jeanne d'Arcja* került bemutatásra. A zenés darab szövegírója, Paul Claudel által eleve fanyar humorral szerzett mű különös aktualitást kapott azon a napon, két és fél hónappal Nagy Imre kivégzése előtt, a tömeges akasztások és bebörtönzések csúcspontján. A darabban „a rendszer ellen lázadó Johannát a hatalom képviselői kiszolgáltatják az állatoknak (a bíróság elnöke: Disznó, a jegyzőkönyvvezető Szamár, a kórus, a tömeg béget [...]” – e részleteket Kávási Klára nemrég megjelent könyvéből tudjuk meg, amelyet a Nemzeti Színház egykori igazgatójáról, Németh Antalról írt.

Mint Arany, aki *A walesi bárdok*-kal „köszöntötte” Ferenc Józsefet, az akkor már tizenhárom éve üldözött, a pálya szélére szorított Németh így fejezte ki válaszában korának történéseire. Kávási hozzáteszi: „a Nemzeti Színház

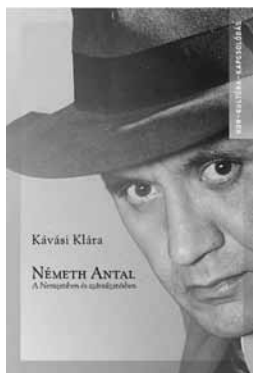
éléről történő elbocsátása után ez volt az első és utolsó budapesti rendezése”.

A magas labda kijátszásához, lecsapásához a darab fölényes ismerete is szükségeltetett, hiszen Claudel valóban állatokat használ fel a tárgyalásos jelenetben, Honegger itt alkalmazza a középkori Szamárdal-betétet. De hát hogyan ismerte volna az akkor még csak nemrég elhunyt kortárs szerzőt az a Németh Antal, aki az 1920-as, '30-as évek fordu-

lóján „Párizsban fejezi be az operarendezés kérdéseinek tanulmányozását”? Aki 1934-ben „a Volta kongresszuson, a világ legismertebb drámaíróinak tanácskozásán”, ahol Pirandello elnökölt, tartott két nyelven, németül és olaszul, három előadást.

Elfeledjük, de volt időszak, amikor hazánkban ekkora tehetségek, ilyen szellemóriások dirigálták Thália szekerét. Elfeledjük, hogy volt egy kitűnő tanár és rendező, dr. Németh

Antal, aki 1935-től 1944-ig igazgatta a Nemzeti Színházat – aztán „hosszú évekig még a nevét sem lehetett leírni”. Ahogy Kávási fogalmaz, s ez jelen emléke-

zetpolitikánkat is jellemzi: „Mintha nem lett volna igazgatója a Nemzeti Színháznak Hevesi Sándortól Major Tamásig.” Pedig igencsak aktív szerepet vállalt: mint a kötetből kiderül, véget vetett a színház válságos időszakának, és szilárd erkölcsi alapokra, határozott koncepcióra alapozta a teátrum repertoárját. Németh az intézmény átvételekor jellemző állapotokat a darabokat jegyző, „idegen szellemiségű íróknak” rója fel (többek között Gábor Andort és Szomory Dezsőt említi), akiknek „szemében magyarnak lenni eleve alsóbbrendűséget jelentett”. Németh hatalmas értékészletet hozott magával. Elképesztő esztétikai érzékre valló színpadképeket mutatott be például Frankfurtban 1941-ben egy *Csongor és Tünde* előadásról – amelynek szövegét a különleges ábrákkal együtt élvezhetjük a könyvben is.

Színházában csak „magyar szerzők magyar tárgyú műveiből” nem kevesebb, mint hatvankilencet mutattak be, köztük többek között Móricz Zsigmond, Hubay Miklós, Tamási Áron műveit az 1935–36-os évadtól 1942-ig – derül ki a volt igazgató oldalakon át hozott, lelkiismeretes és tételes kimutataiból.

A végjátékot hozó 1944-es német megszállás villantotta fel először az igazgató lélekjelenlétét és bátorságát. A háború után őt ért aljas és nemtelen támadásokra ezt a választ adja 1946-ban az lga-

zolóbizottság előtt, felidézve a megszállás óráit: „Március 19-én este lett volna az ünnepi előadás. Aznap reggel megdöbbentő telefonértesítés érkezett: a németek megszállták Magyarországot. Azonnal a színházba siettem [...] Gobbival üzentem Major Tamásnak, hogy azonnal rejtőzzék el, hivatalosan gyorsan közreadtam egy kommunikét, hogy hirtelen szívattakat kapott, és utóbb Balatonfüredre szállították.” Amikor aztán jött a másik megszállás, és Major lett a Nemzeti új igazgatója, ő bizony nem nagyon törte össze magát, sem akkor, sem később Németh „rehabilitálása” érdekében. Be nem feketítette, de ezzel hálája ki is merült. A kedvenc szerepeiben mindig lakájrúhát hordó Major akkor sem emelt szót, amikor a kommunista hatalom máig érthetetlen okokból 1964-ben levegőbe repítette – metróépítés ürügyén – a színház legendás, Blaha Lujza téri épületét. Neki, az örök kegyencnek mindegy volt, amit Németh elképzelhetetlen fájdalommal nézhetett végig. Hogy micsoda kálváriát kellett megjárnia a máig feledésre ítélt, kivételes képességű direktornak, s hogy miről írt levelet 1968-ban Márai Sándornak, kiderül Kávási hiánypótló könyvéből. Az igényesen szerkesztett kötet egyaránt tartalmazza a történeti levéltárban őrzött dokumentumokat s a kortársak visszaemlékezéseit.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az Írók Boltjában, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SZEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

MMA
MŰVÉSZETI
ÖSZTÖNDÍJ
PROGRAM

2020 - 2023

A PÁLYÁZATOK BEADÁSI HATÁRIDEJE: 2020. 03. 20.

A jelentkezés és a pályázatkezelés internetes felületen történik, további információ:
osztondij.mma-mmki.hu

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

minden, ami művészet
mma.hu
